

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ

Уређује

А. БЕЛИЋ

уз сарадњу

д-ра *Алексића Радомира* (Београд), д-ра *Вуковића Јована* (Сарајево), *Конеског Б.*
(Скопље), д-ра *Нахшигала Рајка* (Љубљана), д-ра *Скока Пејра* (Загреб),
д-ра *Стевановића Михаила* (Београд), д-ра *Томановића Васе* (Скопље),
д-ра *Храсте Миша* (Загреб)

XX КЊ. 1—4

БЕОГРАД

1953—1954

О ПРОБЛЕМУ ПАДЕЖНЕ СИСТЕМЕ У ВЕЗИ СА САВРЕМЕНИМ СХВАТАЊИМА У ЛИНГВИСТИЧКОЈ НАУЦИ

§ 1. Савремена структуралистичка лингвистика, која и данас још углавном концентрише своје интересовање на чисто теориско расправљање о основним методским и терминолошким проблемима, бележи још у првим данима свога јачег процвата — дакле пре нешто мање од двадесет година — два значајна рада чија је сврха била да у извесном смислу опипљиво прикажу на једном конкретном лингвистичком проблему начин на који, у духу структурализма, треба вршити лингвистичка испитивања. Две водеће личности овог правца, Хјелмслев и Јакопсон, објавили су две студије — обе о падежној системи (Louis Hjelmslev, *La catégorie des cas*, København 1936; Roman Jakobson, *Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre*, *Travaux du Cercle linguistique de Prague* (6), 1936). Чињеница је да падежи изгледају као најпримамљивији терен за оваква одмеравања међусобних односа појединачних јединица једног лингвистичког система каква структуралисти прокламују као једино исправна. У томе највероватније и лежи објашњење да су се баш обојица и најпре задржали на испитивању падежне системе.

Обе ове студије значајне су из два разлога. С једне стране, стога што претстављају прве покушаје да се структуралистичким методом обради проблем из области синтаксе — дотле су се опити вршили само на терену фонетике, односно фонологије. С друге стране, зато што су у току ових протеклих двадесет година — нарочито у скорој прошлости, после завршетка Другог светског рата — Хјелмслевљеви и Јакопсонови ученици и следбеници написали радове о падежима са настојањем да или употпуне у извесним детаљима теориска разматрања својих учитеља или да на материјалу различитих језика примене, провере и докажу

исправност њихових идеја¹⁾. Уствари, до данас структуралистичка лингвистика нема других значајнијих радова из области синтаксе падежа где би се са искључиво структуралистичким концепцијама прилазило проблему осим ових студија и радова који се на њих надовезују.

Дискусија о проблему падежне системе, започета 1936 год., траје у круговима структуралиста још и данас и чак је, може се рећи, све актуелнија. Хјелмслев, који је први дискусију отпочео, изменио је у току протеклих година многе своје погледе у вези с питањима метода и важности појединих углова гледања на лингвистичке појаве. У студији *La catégorie des cas* он посматра падеже као чисто семантичке категорије. У својим каснијим радовима међутим (већ 1936 г. у *Essai d'une théorie des morphèmes* а затим и нарочито у *Omrking sprogteoriens grundlæggelse* [1943] који нам је приступачан у енглеском нешто преправљеном издању које носи наслов *Prolegomena to a theory of language* [1953]) Хјелмслев иступа као одлучни функционалиста који хоће да зна првенствено, ако не и искључиво, за функцију. Овакав његов став побуђује код његових ученика извесну недоумицу. Треба ли падеже онда заиста посматрати као семантичке категорије или не треба? Остаје ли Хјелмслев у односу на питање падежне системе при својим првобитним схватањима или не? Сам Хјелмслев још није дао дефинитиван одговор, али тај ће одговор ускоро доћи, као што његов ученик Sørensen са надом наговештава.

Мој је циљ да у овом раду, не чекајући на Хјелмслева а узимајући у обзир како његово излагање о падежима тако и његове садашње начелне погледе, изложим извесна своја схватања у вези с проблемом падежне системе и са тумачењима која се могу дати у оквиру структуралистичког учења. Моја критика није упућена директно ни Хјелмслеву из 1936 г. ни Хјелмслеву који тек треба да проговори, као ни његовим ученицима или Јакопсону. Ја се задржавам на тумачењима појединих претставника структуралистичког правца само онолико колико је то потребно

¹⁾ Да споменем напр. следеће радове: Hans Vogt, *Le système des cas en ossète*, *Acta Linguistica* IV. *Le système des cas du géorgien ancien*, *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap* XIV; *L'étude des systèmes des cas*, *Travaux du Cercle linguistique de Copenhague* vol. V, 1949; Knut Bergsland, *Röros — lappisk grammatikk*, Oslo 1946; Sørensen, *Contribution à la discussion sur la théorie des cas*, *Travaux du Cercle linguistique de Copenhague* vol. V. 1949; Sebeok, *Finnish and Hungarian Case Systems, their form and function*, *Acta Instituti Hungarici Universitatis Holmiensis*, Ser. B *linguistica*: 3, Stockholm, 1946.

с обзиром на питања у вези са падежном системом која се јављају као актуелна у савременој лингвистици.

§ 2. Савремена научна литература која се бави проучавањем падежних односа истиче као прво основно а крупно спорно питање: шта све треба убројати у падеже. Дискусију је потстакло велико интересовање структуралиста за формалну страну језика. Структуралисти, наиме, проучавају првенствено оне појаве у језику које се испољавају у виду одређених морфолошких система. У вези с тим јавила се потреба за вршењем строгих разграничења у оквиру морфолошких категорија. У току су принципијелне дискусије о природи морфеме и семанте. Питање природе падежа претставља управо само један од различитих проблема покренутих новим струјањима научног интересовања у лингвистици.

Питање шта је падеж намеће као први задатак: да се расправи—јесу ли само флексивни облици падежи? Чињеница да се падежни односи обележавају у језицима на различите начине—помоћу обличких наставака у флексивним језицима, прилепака у аглутинативним језицима, помоћу предлога итд.—претставља, по мишљењу извесних научника, озбиљну тешкоћу при проучавању падежа. Groot рецимо сматра да овај факат потпуно онемогућује давање једне семантичке дефиниције падежа.¹⁾

Други задатак јесте: утврдити да ли су сви флексивни облици—падежни облици? Постоје у различитим језицима различите категорије као што је, рецимо, идентитив, симилатив, екватив, темпорални постесив итд.—којима се одређују различити прилошки односи а који су, по својој структури, блиски падежним облицима. Њих Хјелмслев напр. третира као равноправне чланове падежне системе, што није сагласно усвојено у науци.

Излажући своју теорију о падежима, Хјелмслев је покушао да да и једну дефиницију падежне категорије која би имала практичну вредност делимитације основних спорних проблема. По њему: „est cas une catégorie qui exprime une relation entre deux objects“²⁾ Појму „object“ треба дати, како он сам наглашава, најапстрактнији смисао. Оваквој дефиницији могло би се штошта замерити, али се Хјелмслев ограддио од критике, изјављујући да и сам увиђа њене недостатке и да је не сматра дефинитивном.

¹⁾ „Il est impossible de donner une définition *sémantique* du concept „cas“ pour cette raison déjà que les différentes langues disposent à côté des cas, d'autres signes qui ont la même fonction *sémantique*, par exemple les prépositions“ — A. W. de Groot, Les oppositions dans les systèmes de la syntaxe des cas, Mélanges Bally 1939, 121.

²⁾ о. с. 96.

Пометња која влада и даље у структуралистичкој науци по питању суштине падежне категорије најбоље потврђује његово признање. Прецизну формулацију свога схватања у том погледу структуралисти до данас, колико је мени познато, још нису дали.

У својој књизи „О језичкој природи и језичком развоју“ проф. Белић се посебно задржао и на проблему падежа. По њему — падежним обликом назива се „облик самосталне речи употребљен у нарочитој функцији било у реченици било изван ње“ (198). „Све друге категорије речи, тј. несамосталне, добијају деклинацију од самосталне речи као део синтагме у којој оне зависе од самосталних речи (несамостално употребљених) као својих управних речи“ (195). Овакво схватање које указује на самосталну реч као на носиоца падежне системе изграђено је на непосредном посматрању језичких факата. Оно је по природи својој такво да уноси потребна разграничења у основна питања.

Овакво схватање указује пре свега на то да је за разумевање суштине деклинације појава падежних наставака несамосталних речи ирелевантна. Придеви су, иако, несамосталне речи које у синтагми с именицом добијају флексију. Веза њихова с падежном системом само је формалне природе, долази у неку руку механички, у резултату семантичке релације која постоји између именице и придева у синтагми (у неким језицима, као у турском, рецимо, придеви се не деклинирају).

И питање предлога добија кроз овакву концепцију свој одговор. Предлог као несамостална реч не улази у поље посматрања чисто падежних облика. Међутим, како истиче из даљег излагања проф. Белића, пошто су предлози функционално и семантички искључиво везани за именицу у зависном односу они посредно, не дакле сами за себе као посебна категорија него као категорија у вези с именицом, добијају своје место у науци о падежима.

Пошто се падежом обележавају функције самосталног појма, питање о томе које све флексивне облике треба сматрати падежним поставља се пред науку првенствено у оваквој форми: које све функције самосталног појма улазе у поље падежне системе?

Основни критеријум по коме проф. Белић функционално одређује самостални појам јесте однос тога појма према члановима реченице. Тај однос може бити зависан и независан. Према томе сви се падежи диференцирају првенствено по моменту зависности односно независности самосталне речи према каквом члану реченице.

Именица у зависном односу чини, по схватању професора Белића, органску целину са својом управном речју. У духу таквог схватања произилази и констатација да зависних односа може бити „онолико колико може бити у синтагмама *непосредних односа међу управном речју и њеном зависном именичком дођуном*“.¹⁾

У овој констатацији лежи једна од крупних разлика између Хјелмслевљевих и Белићевих погледа на падежну систему. По Хјелмслеу, који се, у складу са структуралистичким идејама, чврсто држи форме, сва адвербијална значења која се у различитим језицима оформљавају флексивним наставцима припадају падежној системи. По Белићу, који посматра првенствено функционално-семантичку страну односа, овакви облици не припадају падежној системи.

Дефиниција која под падежом подразумева облик самосталне речи у нарочитој функцији било у реченици било изван ње — прикључује вокатив падежној системи. Питање вокатива одавно је спорно у науци. Функционално ван реченице, по семантици — дозивни облик, вокатив је одувек претстављао тешкоћу при категоријалној класификацији. Младограматичари су већином сматрали да вокатив није падеж. За Фортунатова вокатив, је уствари, узвик, за Бругмана — реченица. Структуралисти га такође одлучно искључују из падежне системе пошто је за њих, у духу Хјелмслевљеве концепције, падеж искључиво израз односа између два појма.

Искључење вокатива из падежне системе у опреци је међутим са настојањем структуралиста да идући за морфолошким облицима утврђују семантичке категорије. Вокатив, наиме, има падежни наставак. Уосталом, постоји, као што је проф. Белић утврдио, и основна функционална карика која га одржава у падежној системи.

У основици вокатива лежи концепција самосталног појма у извесној специфичној употреби. Посматран из перспективе односа зависности и независности према каквој управној речи, вокатив стоји у истом плану с номинативом, диференциран као независан падеж. Отуда појава синкретизама у многим језицима, тј. употреба облика номинатива место вокатива. Отуда и могућност да се у нашим народним песмама употреби вокатив место номинатива (исп.: *Ојреми се Сјрахинићу Бане; Једно бјеше Вукашине краљу*²⁾).

§ 3. Падежи су историске категорије. Облици затчени на терену синхроније у одређеним значењима резултат су дугог

¹⁾ А. Белић, о. с. 219

²⁾ Ђ. Даничић, Србска синтакса, 1858 г. у Београду, 553

развоја. У току тог развоја они су били под ударцима морфолошких и семантичких синкретизама, аналогича, разних утицаја са стране, евентуалних семантичких померања у самој управној речи уз коју су у конкретној ситуацији везани. При конфронтирању врло је важно имати ову чињеницу у виду. Како напр. разумети супротстављање „инструментал: генитив“ у потпуно синонимичним конструкцијама *лежи над обалом* и *лежи изнад обале* ако се не узме у обзир историски развој као важан фактор у стварању оне падежне системе коју затичемо у једном временском пресеку?

О чињеници да су падежи историске категорије структуралисти уопште не воде рачуна. Заступајући искључиво идеју да језичка факта треба посматрати из синхроничне перспективе, они одбијају да констатују видљиве утицаје различитих дијахроничних момената на падежне категорије. У вези с овим њиховим ставом је и питање значења падежа посматраних у синхроничној анализи. Полазећи од Wüllner-овог принципа да за сваку језичку јединицу у датом временском пресеку треба тражити једно једино основно значење и Хјелмслев и Јакопсон инсистирају на томе да у основици падежа лежи увек само једно фундаментално значење. Да је ово гледиште изграђено на дијахроничним позицијама, тј. да се ради о претпоставци да је сваки падеж једног језика или једне групе језика имао првенствено само једну основну семантичку вредност, о њему би се и могло дискутовати. Међутим у синхроничној анализи падежних категорија овакво је схватање, по моме мишљењу, неприхватљиво.

Семантичка структура падежа комплексне је природе. У оквиру једног падежног облика простире се сноп значења. Једно је жижно, око њега конвергирају остала (код датива је напр. жично значење намене, а спореднија су значења користи, штете, учешћа). Жижних значења може бити и више у једном облику. Она могу стајати у међусобној корелацији (напр. значење намене и правца у оквиру нашег датива), али не морају (напр. значење намене и значење оруђа у оквиру датива у германским језицима).

Падежи имају семантичка поља која могу бити ужа или шира. Границе су им покретљиве; поље једног падежа често задира у поље другог, што омогућује синкретизме (исп. рецимо додиривање генитива припадања и аблатива потицања у реченици: *деца честииших родишеља*). Падежи су, значи, у извесном смислу екстензивне лингвистичке јединице. У семантичком пољу падежа протеже се збир значења од којих су нека релевантна за одређивање основне семантичке вредности падежа, нека не. Треба истаћи

да у различитим језицима не мора увек исти број релевантних значења да буде заступљен (исп. однос нашег датива према германском). Једном речју, сваки падеж за себе претставља посебан семантички систем или збир посебних семантичких система о којима можемо говорити искључиво као о идиосинхроничним категоријама (ово истичем нарочито због Хјелмслевљевог става по том питању. Хјелмслев у овом случају, насупрот Јакопсону, губи из вида значај идиосинхроничног момента тражећи једну општу падежну систему, теориски могућну за све језике света).

О томе да су падежи заиста идиосинхроничне категорије у погледу своје комплексне семантичке структуре најбоље говоре тешкоће на које наилазе европски и амерички научници проучавајући неиндоевропске падежне системе. Regamey напр. у свом приказу падежне системе тибетанског језика истиче колико је био погрешан метод дотадашњих испитивача који су покушали да примене на категорије изграђене по сасвим специфичним законима оне критеријуме до којих се дошло при проучавању индоевропске падежне системе¹⁾.

Засада није, уствари, објављена ниједна студија која би, изграђена на концепцијама структуралистичке лингвистике, решавала проблем комплексне структуре једног падежа са овако постављеним циљевима:

- I) утврђивање семантичког поља;
- II) утврђивање релевантних и ирелевантних семантичких количина;
- III) утврђивање жижних значења и њихових евентуалних корелација.

Структуралисти су се упустили у проблем међусобних падежних релација у оквиру целокупне падежне системе, иако би било природније кренути од онога што је најпрече објаснити: од питања семантичко-функционалних односа у оквиру сваког падежа посебно. У директној је вези с оваквим методским поступком неуспех у решавању једног од оних питања која структуралисте највише интересују у вези с падежним проблемом — од питања синкретизама.

Под падежним синкретизмом обично се подразумева обличко изједначавање које може бити чисто морфолошко (напр. изједна-

¹⁾ „Les grammairiens européens ont réussi a construire un système de déclinaison tibétaine dans lequel les cas sont assez bien différenciés au point de vue formel, mais la répartition de leurs fonctions est complètement embrouillée. D'une part, un même cas remplit plusieurs fonctions disparates, d'autre part le même rapport est exprimé par plusieurs cas différents” — C. Regamey, Considérations sur le système morphologique du tibétain littéraire, Cahiers de Ferdinand de Saussure 6 (1946-1947) 33.

чавање датива, инструментала, локатива множине у српском језику) и које може бити морфолошко са семантичком подлогом (напр. изједначавање генитива и аблатива који се, као што смо већ споменули, додирују по значењу у извесним ситуацијама). Однос морфолошких и морфолошко-семантичких синкретизама објаснио је проф. Белић на материјалу српскохрватског језика (о. с. гл. XXI и XXII).

Морфолошки синкретизам може бити делимичан — да захвати, рецимо, неке падеже из заменичке парадигме не дирајући оне из именичке или у именичкој парадигми да захвати само облике множине остављајући одговарајуће облике једине нетакнуте.

Морфолошки синкретизам може бити и потпун — тј. да се две семантичке жиге без икакве међусобне корелације нађу у оквиру истог падежног облика. У таквом случају можемо говорити о падежним хомонимима — како их Јакопсон назива. Ови падежни хомоними живо су сведочанство о историском развоју падежне категорије.

Док делимично обличко изједначавање нема за проучавање семантичке структуре никакав значај, дотле је утврђивање падежа — хомонима у таквом случају неопходни задатак. Ову битну разлику структуралисти нису уочили. Јакопсон се напр. задржава доста на питању делимичних обличких синкретизама које не даје и не може да да никакво суштинско објашњење проблему падежних значења и односа, јер претставља само спољашњу, формалну појаву, невезану за природу падежа све дотле док се доследно, потпуно не изведе и не замрачи семантичку слику.

Један од посебних проблема баш у вези с питањем падежа хомонима јесте однос предикативног номинатива према номинативу субјекта. Структуралисти, наиме, покушавајући да одреде место номинатива у оквиру падежне системе, наилазе на непредвиђену тешкоћу у чињеници да номинативу припадају истовремено две потпуно опозиционалне функције — субјекатска и предикатска. Питање номинатива је стога у извесном смислу спорно у структуралистичкој лингвистици. Док Хјелмслев, не покушавајући да објасни природу овог падежа, само констатује да је номинатив екстензивна категорија која се креће од једног до другог пола реченице опредељујући се ипак првенствено за субјекатску позицију, дотле се Јакопсон посебно задржава на питању семантичке структуре овог падежа, покушавајући да помири његове контрадикторне функције. По Јакопсону улога номинатива састоји се у идентификацији „предмета исказа“ („Der N ist die merkma-

lose Form für die Nennfunktion der Rede. Er fungiert aber auch als Bestandteil einer Aussage, welche den Gegenstand nicht nur nennt sondern über ihn auch etwas mitteilt. Doch auch in der darstellenden Rede bleibt die Nennfunktion des N-s stets mitbestimmend, ja massgebend: der durch den N bezeichnete Gegenstand wird als der *Gegenstand der Aussage* hingestellt¹⁾. Према томе „die Nennfunktion kann als einzige Funktion des ersten Kasus vorhanden sein“²⁾ што објашњава, по његовом мишљењу, не само субјекатску и предикатску употребу номинатива већ и употребу номинатива као обележја именичке функције ван реченице (функције именице у насловима и сл.).

Непридавања важности семантичкој вредности номинатива — недостатак је Хјелмслевљеве концепције. Необзирање на основне функционалне разлике у оквиру употребе овог падежа — недостатак је Јакопсоновог тумачења. Признање Diderichsen-a, које долази 1949 год. као последица његових настојања да у духу структуралистичких принципа да анализу морфо-семантичких категорија у савременом данском, врло је карактеристично у овом случају. Diderichsen, наиме, признаје да њему још увек никако није јасно како треба схватити јединство субјекатске и предикатске функције у оквиру номинатива³⁾.

На питање: зашто се истим обликом — номинативом — обележавају две тако разнородне функције — субјекатска и предикатска — одговор дају следеће чињенице.

Независан положај у реченици, који управо одговара самосталној природи именице, обележава се номинативом. Номинатив се по тој, *функционалној линији* укључује у категорију именичне падежне системе. Али номинативу припада још једна улога која није заснована на моменту синтаксичких односа а чије утврђивање баца светлост на проблем употребе номинатива у именском делу предиката. Дешава се, наиме, да се именица употреби и ван реченице, као реч за одређени појам без функционалне позиције (именица као наслов, као назив на етикети). Практична могућност за

1) R. Jakobson o. c. 250.

2) R. Jakobson o. c. 250

3) „Thus it is not easy to see how the concord between the case of the „subject“ and the „predicate“ (e. g. in Latin), being used as evidence for homonexual direction, is to be explained without reference to the particular semantic relation between the two terms in question (in contradistinction to the subject-object relation) apart from this relation, there cannot be said to be any kind of direction between the nominative of the subject and the case of the verbal complement“ — Paul Diderichsen, *Morpheme categories in modern danish*, *Travaux du Cercle linguistique de Copenhague* vol. V (1949) 139—140.

употребу именице као просте појмовне речи без функције у синтаксичком смислу није велика, тако да се о њој говори углавном као о теориској могућности. Предикативни положај именичке речи показује међутим да се и на самом терену реченице јавља именичка реч лишена своје именичке синтаксичке функције.

Уствари, у нашем се индоевропском номинативу крију две посебне категорије које се, додуше, практично обично не разликују у овим језицима, али које треба теориски јасно издвајати да би се разумела употреба овог падежа. Номинатив је с једне стране облик за одређени предметни појам — одређена фонетско-семантичка јединица без падежне семантичко-функционалне димензије, тј. номинатив се, за разлику од осталих падежа, јавља и као симбол лексичке јединице (није случај што баш облик номинатива налазимо у насловима, у речницима и сл.). У оваквој концепцији номинатив заиста претставља у извесном смислу неутрални облик — категорију нула¹⁾. Он је, другим речима, стандардни облик одређене врсте речи, носилац једне појмовне категорије који, као такав, нема функцију падежног облика. У тој се употреби управо и јавља облик номинатива који именица добија у предикату — он не открива њену именичку функцију него долази просто као обележје њене именичке категорије. Језици који имају по правилу члан то најбоље потврђују. Као што се у називима на етикетама члан изоставља (исп. у француском: le loup: loup) тако исто изостаје члан и у предикативној ситуацији (исп.: il est professeur).

Номинатив међутим осим именичке категорије може означавати и одређену именичку функцију. С те стране он се, као што смо већ утврдили, укупчава у падежну систему и обележава именицу у њеном основном, независном положају у реченици.

Могло би се поставити питање: на основу ког момента је извршен синкретизам облика — номинатива и стандардног облика именичке категорије? Одговор, мислим, треба тражити у овој чињеници. Било да је именица функционално одређена као независан члан реченице, било да је у том смислу функционално аморфна, она се, подједнако у оба случаја, супротставља именици у зависној функцији по чињеници да она као *именица*, дакле као одређено јединство одређених особина, не ступа ни у какав зависан однос према члановима реченице. Тај је моменат довољно битан да се

¹⁾ О категорији нула в. Jakobson, *Signe zéro*, *Mélanges de linguistique offerts à Charles Bally*, 141—152.

исти облик јави како за функционално обележену тако и за функционално необележену именичку реч.

Треба напоменути да се у словенским језицима јавља поред номинатива и инструментал у именском делу предиката. Како се инструментал јавио у функцији коју иначе носи предикативни номинатив — то је посебно питање у које овом приликом не можемо улазити. Конструкција с овим инструменталом, који по свом значењу исто онако није прави инструментал колико ни номинатив у именском делу предиката није прави номинатив, нарочито је раширена у пољском (исп. рецимо *Wróbel jest ptakiem*) у другим језицима мање. Међутим без обзира на то што његова употреба није нарочито развијена — већ сама чињеница да се у језику уопште појавило и формално разликовање именичке употребе у предикату и њене субјекатске функције показује да има довољно семантичких разлога који овакво морфолошко разликовање условљавају (треба се потсетити и на супротстављање у француском — *le loup hurle: loup* на етикети и *le professeur arrive: il est professeur*).

Појава морфолошких синкретизама са семантичком подлогом намеће као неопходност: 1) проучавање семантичког поља падежа, утврђивање његових граница; 2) посматрање падежа у контексту, тј. у синтагми с управном речју где се одигравају семантичка укрштања падежа. Структуралисти међутим не постављају уопште питање проучавања семантичког падежног поља, а што се тиче одређивања падежног значења у синтагми с управном речју, то се управо противи њиховом основном принципу који захтева да се језичке категорије узимају изоловано, апстрактно.

Код структуралиста питање синкретизама потпуно је нерашчишћено. Хјелмслев, рецимо, сматра да се номинатив употребљава и за дозивну функцију зато што се, у извесним језицима, јавља облички изједначен с вокативом. Пошто је објашњење падежних синкретизама један од основних циљева структуралистичке науке о падежима, признање Vogt-а, поборника Хјелмслевљевићих идеја, да се до овога циља засада још није стигло¹⁾ — врло је карактеристично. Ако се остане искључиво при оваквој методској концепцији какву заступају Хјелмслев и Јакопсон до њега се, по мом мишљењу, не може ни стићи.

¹⁾ „Il est vrai que les syncrétismes du latin et d'autres langues indoeuropéennes ont résisté jusqu'ici à toute explication. Les systèmes pauvres posent, semble-t-il, des problèmes particuliers, comme l'admet Hjelmslev lui même“ — Hans Vogt, L'étude des système des cas, Travaux du Cercle linguistique de Copenhague vol. V, 1949, 116.

И семантички и синтаксички синкретизам засновани су, наиме, на вези падежне речи са реченицом, односно синтагмом. Међутим у складу са већ помињаним схватањем (које су сви припадници структуралистичког правца прихватили, тако да је данас официјелно у структуралистичкој науци о падежима а које је први категорички формулисао Brøndal), падеже треба посматрати првенствено као изоловане семантичке јединице, без везе са контекстом у коме живе.

§ 4. Питање — да ли треба падеже посматрати ван контекста или у контексту — јавља се у савременој науци у оваквој формулацији: јесу ли падежи морфолошке или синтаксичке категорије? Цео је проблем у вези с једним начелним и спорним питањем: шта све спада у област проучавања морфологије а шта у област синтаксе? Своје мишљење о овоме изнео је недавно проф. Белић у *Slavističnoј Reviji*¹⁾. И у овоме чланку и у својој књизи „О језичкој природи и језичком развоју“ он се, у погледу падежа, одлучно изјашњава за синтаксу. Његово мишљење заступају и извесни други научници, мада га не формулишу увек довољно гласно. Тако напр. Воер више констатује извесна факта која, по његовом мишљењу, треба да поткрепе Вунтову поставку: „Was ein Kasusbegriff bedeutet, das erfassen wir im allgemeinen am klarsten an der lebenden Sprache“, него што сâм начелно закључује да падежи заиста живе само на терену синтаксе²⁾.

Структуралисти се међутим у овом погледу најодлучније изјашњавају за морфологију. По њиховом учењу сваки падеж има једно утврђено апстрактно значење из кога се изводе конкретна значења у реченици (исп.: „Un cas, comme une forme linguistique en général, ne signifie pas plusieurs choses différentes, il signifie une seule chose, il porte une seule notion abstraite dont on peut déduire les emplois concrets“ — Hjelmslev о. с. 85). Једино та апстрактна значења треба да буду предмет лингвистичког проучавања.

Овако постављен проблем задире још у једно такође начелно и врло значајно а спорно питање савремене лингвистике. Да ли се категорије које живе на терену Сосирове „parole“ смеју посматрати тако као да искључиво припадају домену „langue“?

¹⁾ А Белић, Синтаксички, морфолошки и семантички односи у језику и у граматици, *Slavistična Revija III letnik* (Ljubljana 1950), 3—4 (свеска посвећена Франу Рамовшу).

²⁾ С. de Voer, *Morphologie et syntaxe, Cahiers Ferdinand de Saussure 6* (1946—1947) Genève 17—21.

Проф. Белић је у своје чланку „Природа језика и его изучение“ (Известия Академии наук СССР, Отделение литературы и языка том VI выпуск 5, Москва 1947) размотрио с једне принципске тачке гледишта однос категорија „langue“ и „parole“ и дошао до закључка да, иако њих треба теориски заиста разликовати, ипак се у пракси њихово строго одвајање мора сматрати недопуштеним.

Посматрање падежних категорија, како из синхроничне тако и из дијахроничне перспективе, потврђује ово схватање и с његове начелне стране и у односу на његову вредност за саму науку о падежима.

Падеж је, као што смо већ нагласили, у извесном смислу условна категорија подложна промени не само као морфолошка него и као семантичка јединица, баш зато што зависи од конкретне ситуације, тј. од везе са управном речју. Као категорија он је комплексне значењске структуре; апстракција која се издваја у свести није и не може бити фиксна, априори везана за дату форму, пошто претставља резултанту из збира конкретних значења која током времена варирају и квалитативно и квантитативно. Нису у свима језицима — синхронично посматрано — и нису у једном истом језику — дијахронично посматрано — увек исте жишне тачке падежних значења у корелацији. Није увек исти састав поменутог значењског збира, не издвајају се у свима сличним случајевима увек исте апстракције у свести. Све зависи од промена које се догађају у реченици односно синтагми. Падеж с управном речју чини органску целину — као што наглашава проф. Белић¹⁾. Ишчупан из везе с њом он је управо ишчупан из оне конкретне ситуације у којој се развијају падежна значења.

На неопходност посматрања падежа у синтагми с управном речју указује чињеница да управна реч носи већ потенцијално у себи односе који се могу успоставити с датим појмом, тако да је често довољно ставити уз њу само дати појам који је у питању, без морфолошке ознаке, па да се успостави падежни однос (исп. рецимо *јесџи шунку* и *јесџи виљушком*, где би било сасвим јасно, чак и да није дата обличка карактеристика падежа, тј. да је речено само *јесџи шунка* и *јесџи виљушка*, да се у првом случају ради о односу објекта а у другом о односу оруђа). Познато је да у оним језицима који су најбогатији у посебним падежним облицима већина ових облика обележава различита месна значења,

¹⁾ о. с. 192 и д.

што поборници локалистичког тумачења падежа поздрављају као чињеницу која говори у прилог њиховој локалистичкој концепцији падежне системе. Ја међутим сматрам да објашњење овој појави лежи баш у улози управне речи при одређивању падежних односа. Глаголи својим значењем, наиме, најчешће не прејудуцирају врсту месног односа по коме је зависна реч за њих везана (*лежашти* се мора увек на неком месту, али се из значења глагола *лежашти* не зна да ли се лежи напр. у *кревету* или на *кревету* или *под креветом* или *пored кревета*). Ретки су глаголи као *улазити* рецимо који већ својим значењем показује да се ради о месту у унутрашњости нечега). Отуда морфолошко откривање баш просторних односа који се најтеже могу разумети ако се не истакну, тј. које је најпотребније посебно обележити.

О значењу управне речи сведоче они језици који немају развијену падежну систему, тако да се претстава о падежном односу који се не везује ни за какав посебан облик може добити искључиво у синтагми.

Као основни закључак намеће се констатација да падеже треба првенствено посматрати из синтаксичке перспективе.

По синтаксичком моменту врши се, што је нарочито битно, основно супротстављање падежа у оквиру падежне системе. Падеже делимо првенствено на зависне и независне, тј. делимо их на основу тога да ли ступају у зависни однос са неким чланом реченице или не.

Треба затим истаћи да је од релевантних количина у самом семантичком падежном пољу увек битнија она која је дата баш из перспективе реченице. Номинатив напр. открива реч о којој се у реченици говори као и вршиоца дате акције. Употреба номинатива у пасивној конструкцији, где појам обележен њиме не само да није вршилац акције која се подразумева него је управо оно супротно — њен објекат, показује да је основна релевантна карактеристика номинатива одређивање онога појма који заузима централно место у реченици.

Синтаксичка ситуација претставља терен на коме се врше најразличитије измене у оквиру падежа. Српскохрватски инструментал, рецимо, иако по својој основној семантичкој вредности стоји у опозицији с акузативом има, а, нарочито, — имао је, покатак у датим синтаксичким ситуацијама и функцију објекта (Напр.: *нагиње чушуром*). Датив, опет, у одређеној употреби у реченици добија функцију неке врсте модалног облика (у реченици *иша ми радише* енклитика *ми* је, напр. убачена управо зато да би се унела потребна нијанса личног учешћа, извесне разнежености,

срдачности у оно што се пита). Прелазак допунских падежа у одредбене такође се изводи на терену реченице.

У вези с проблемом зависних падежа дискутује се у науци врло много о томе да ли су падежи семантичке или синтаксичке категорије. Groot рецимо дели све падеже на оне са семантичком вредношћу — семантичке (напр. датив или инструментал) и на оне без семантичке вредности — синтаксичке (напр. акузатив у реченици *habitat Romam*)¹⁾. Слично схватање има и Курилович²⁾. Уствари, подела падежа на семантичке и синтаксичке изведена је у светлости посматрања односа регенс—ректум из једног посебног угла. Објашњење ближе или даље везе у којој стоји какав зависан падеж према својој управној речи треба тражити првенствено у самој природи управне речи. Има глагола који су по природи свога значења такви да безусловно траже објављивање оног појма који је нераздвојиво везан за остварење њихове радње, иначе би сама претстава о томе остварењу била непотпуна (*згазити* напр. тражи обавезно да се открије шта је згажено, тј. објекат радње *згазио је* напр. *црва*). Други глаголи, опет, мада увек потенцијално у себи носе претставу о односу с извесним предметним појмом у тренутку вршења, не захтевају обавезно да се тај однос експлицитно и формулише (акција *шући* изводи се увек извесним оруђем чије откривање у датој реченици ниуколико не утиче на потпуност претставе о вршењу дате акције; исп. *шуку га* без откривања онога чиме се акција *шући* изводи). Има међутим односа који и не зависе на поменути начин од глаголске управне речи. Такав је локални однос који се јавља као обавезни пратилачки моменат сваке глаголске радње у тренутку њеног остварења мада се обично у самом значењском појму глаголске речи не садржи. Свака се радња догађа на неком месту (нема глагола уз које локални падеж не иде), али се то готово никад не мора посебно истаћи. Већина глагола, уосталом, као што смо већ истакли, не прејудицира својим значењем пратилачки месни моменат.

Идеје Groot-а и Куриловича тачне су, према томе, као опсервације али опсервације које се првенствено односе не на природу падеже него на природу управних речи у падежној синтагми, мада их, разуме се, треба узети у обзир и при проучавању самих падежних категорија.

¹⁾ A. W. de Groot o. c. 125

²⁾ J. Kuryłowicz, Zagadnienie klasyfikacji przypadków, Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności.

§ 5. У методском поступку структуралиста при утврђивању структуре целокупне падежне системе издвајају се, досада бар, два основна момента: I) утврђивање семантичких апстракција падежа; II) њихово упоређивање.

Критерији по којима структуралисти издвајају основна падежна значења немају подлогу дубље научне дискусије сваког падежа понаособ. Изграђени су са очигледном тежњом да се што пре приђе генерализацији, а то значи не без извесне дозе површности. Одмеравања су вршена по ономе што се обично сматра основним и диференцијалним за индоевропске падежне категорије. И Хјелмслев и Јакопсон помињу да се, поред значења по коме се дати падеж супротставља другима и који се сматра основним, јављају у истом падежном облику и друга значења, понекад свсвим супротна основном значењу. Однос тих других значења према основном они међутим не постављају као проблем за принципијелну дискусију.

Што се тиче обичних функционалних мерила структуралисти их у својим досадашњим радовима уопште не узимају у обзир. Управни и зависни односи не играју никакву улогу. Номинатив структуралисти функционално не издвајају од зависних падежа пошто је њихов критеријум првенствено семантички. По Јакопсону генитив и локатив везани су међусобно на основу чињенице да се њима прецизирају просторни или количински моменти у датоме појму; инструментал и номинатив повезују се, опет, по томе што обележавају појмове од којих се у извесном смислу одваја глаголска радња; итд. Једном речју, међусобним супротстављањем, утврђивањем заједничких и диференцијалних момената даје се основна скица падежне системе.

Хјелмслев¹⁾, који уопште сматра да је све у језику израз потсвесног мишљења, тј. да у основици лингвистичких категорија леже „прелогичне“ концепције²⁾, прихватио је локалистичко тумачења падежних релација баш због његовог епистемологичног карактера. Он сматра да су сви падежи првобитно служили за обележавање просторних односа и да се то схватање потпуно усклађује са системом опозиција савремених падежних категорија. Он, рецимо, овако дефинише односе номинатив—акузатив—датив: номинатив

¹⁾ О разликама и сличностима између Хјелмслевљевог и Јакопсоновог учења о падежима нећу говорити пошто је познато у науци — то су питање већ обрадили Хјелмслевљеви ученици Sørensen и Vogt.

²⁾ Ово је први пут Хјелмслев категорички изјавио у *Principes de grammaire générale* 1928, 207, а тога се држи стриктно и у својој студији о падежима.

означава удаљавање, акузатив — приближавање, датив — средину између удаљавања и приближавања, тј. мировање. Питање: под којим се синтаксичким условима врши овакво повезивање и супротстављање падежа остало је међутим, као што је тачно приметио Diderichsen¹⁾, код њега неосветљено.

Локалистичка теорија (која, као што је познато, води порекло још од византиских времена и има од тада до данас много поборника) заснована је на једној сасвим сумњивој хипотези. Велико је питање, наиме, да ли је уопште историски могућно да се „прелогично“ мишљење одржи до савремених језичких категорија.

Хјелмслевљева локалистичка концепција падежа у складу је са његовим општим погледима на језик. Чињеница да Хјелмслев одуговлачи са сумирањем својих нових, чисто функционалних погледа у односу на првобитно тумачење падежне системе можда је у вези са тешкоћом која искрсава при покушају да се преоријентише „прелогично“ осветљавање проблема у функционално. Тражење „прелогичних“ односа у језичким категоријама искључује објективно — синхронично и функционално одмеравање постојећих односа између чланова дате системе. Функционални односи у тесној су релацији са семантичким. Сви су они везани за терен синхроније и чак — идиосинхроније, ако се хоће пуна прецизност. Тражење „прелогичног“ — што је једна од карактеристика Хјелмслевљевог става као лингвисте — јесте у једном смислу вечито обзирање у правцу глотогониских појава а у другом сувише брзо, неаргументисано приписивање савременим језичким категоријама таквих психолошких концепција које се, објективно посматрано, не могу у њима назрети. Збуњује чињеница да теоретичар синхроничног метода какав је Хјелмслев као претставник структурализма тако упорно истражује контуре психолошког прапочетка у лингвистичким облицима који имају данас своје нове и сасвим друкчије формиране психолошко-лингвистичке значењске и функционалне димензије.

Чињеница је да се испитивања могу вршити са различитих методских позиција и са различитим циљевима. Семантичка концепција падежа није погрешна него је недовољна, исто као што би чисто функционална концепција била недовољна. Лингвистичким појавама треба прилазити са различитих страна јер су оне ком-

¹⁾ When we attempt a functional analysis of what is called case in Danish, we labour under the difficulty that the versions of Hjelmslev's morphematic theory as yet published do not give any hint of how one is to determine the syntactic conditions under which direction may be registered" — о. с. 139.

плексне. Једнострано посматрање јесте и мора бити недовољно. Сем тога у посматрању треба водити рачуна о дијахроничној и синхроничној перспективи. Ако за прво формирање падежне системе претпоставимо, као што то Хјелмслев хоће, као семантичку подлогу „прелогичне“ односе, то не значи да исте односе треба силом пронаћи и тамо где се у току дуге еволуције искристалисала једна потпуно нова семантичка ситуација. Глотогониска хипотеза и објективна анализа иду напореда, али нису алтернативе у једном исправном лингвистичком методу. Искључивост је недопуштена. Ново функционално тумачење падежне системе, које, по свему судећи, припрема Хјелмслев, не треба да замени семантичко него да га допуни. Питање је само да ли је то првобитно семантичко тумачење најбоље нађено. Ја мислим да није.

Студије Хјелмслева и Јакопсона, које иначе својом појавом несумњиво значе крупан корак унапред у науци о падежима, пате од извесних методских недостатака. Први и основни недостатак јесте потпуна изолација падежне апстракције приликом анализе значења у односу на контекст коме је падеж интегрални део. Други јесте неинтересовање за питања комплексне структуре падежа појединачно узетих. Сваки падеж је у извесном смислу систем за себе. Сви они заједно претстављају различите карике једног истог ланца. Да би се утврдила природа ланца разнородних карика потребно је прво утврдити природу сваке карике посебно.

Први недостатак је у извесном смислу у директној вези с другим. Да су се проучавања усретсредила прво на једном падежу, не би се могла превидети пресудна улога везе с управном речју. Овако — за главне везивне радијусе падежа проглашени су они који имају споредни значај.

Не треба заборавити на оно што је Меје, нешто пред почетак дискусије о падежима у структуралној лингвистици, тачно приметио: „La théorie de l'emploi des cas est l'une des parties les moins nettes de la théorie de l'emploi des formes qui, elle-même, est l'une des parties les moins arrêtées de la grammaire des anciennes langues indoeuropéennes”¹⁾ По моме мишљењу — и после свега што су структуралисти о њој досад рекли — деклинација као семантичко-функционални систем остаје и даље један од тешких проблема лингвистичке науке. Мој је основни задатак овде и био да, пред очекивано објављивање нових идеја еминентног претставника структурализма, упозорим на компликованост проблема о коме

¹⁾ A. Meillet, *Le slave commun*, 1934, 462.

се дискутује што има, мислим, свог оправдања с обзиром на досад испољену искључивост у обрађивању ове научне материје као и на искључивост у другом смислу коју, бојим се, наговештавају гласови који допиру из недавних радова Хјелмслевљевих ученика.

Д-р Милка Ивић

R é s u m é

Milka Ivić

La discussion sur le problème du système des cas, qui remonte aux temps byzantins et se continue de nos jours, revit intensivement après l'apparition des travaux théoriques qu'ont édité l'un après l'autre Hjelmslev et Jakobson, éminents représentants du structuralisme, chacun selon ses conceptions propres établies dans un esprit commun à leur doctrine. Les élèves et disciples de ces savants commentent aujourd'hui encore les idées émises par leurs maîtres. Il résulte des travaux postérieurs — nés dans les discussions soulevées par les premières tentatives de Hjelmslev et de Jakobson d'examiner théoriquement le problème des cas d'un point de vue structuraliste—que, selon les structuralistes eux-mêmes, le dernier mot de la science est loin d'avoir été dit sur ce problème, important et ardu. Hjelmslev, le premier qui ait entamé la discussion dans une conception moderne du structuralisme a modifié depuis 1936 certaines de ses constatations de méthodes et de principes. Son étude sur le système des cas a une valeur toute sémantique; nous le voyons fonctionnaliste ardent aujourd'hui. Ses élèves s'attendent donc à le voir bientôt nouvellement interpréter la question des cas selon ses dernières conceptions théoriques.

Cette attente chez les jeunes d'aujourd'hui en corrélation avec les nouvelles positions théoriques de Hjelmslev, est tout à fait compréhensible pour ceux qui suivent avec intérêt le développement de la linguistique structuraliste et par conséquent les efforts de certains élèves de Hjelmslev et de Jakobson de codifier définitivement les opinions de leurs maîtres sur le système des cas.

Le but de cet ouvrage est justement de souligner quelques parties essentielles dont, selon l'auteur, l'on n'a point suffisamment discuté jusqu'à présent, sur lesquelles des pensées inexactes ont été quelquefois émises, et qui courent le danger d'être totalement négligés à l'avenir, ou presque. Il est tenu compte néanmoins dans cet ouvrage

de tout ce en quoi la science structuraliste a pu contribuer jusqu'à présent à la connaissance théorique des cas et naturellement des conceptions nouvelles en ce qui concerne le fond et la méthode des pionniers du structuralisme.

L'auteur s'attarde tout d'abord au problème fondamental – qu'est-ce que le cas; il oppose aux opinions de Hjelmslev celles qui ont été formées à l'esprit de l'école de A. Belić.

L'auteur pense que du point de vue synchronique l'on ne pourrait accepter une thèse selon laquelle le cas serait porteur d'une signification unique et fondamentale. Le cas est d'après lui une unité linguistique complexe sur le champs sémantique duquel fermentent des quantités sémantiques plus ou moins importantes. Partant d'une telle conception il nous parle du problème du syncrétisme qui, comme le reconnaissent même certains adhérents du structuralisme, n'est pas encore tiré au clair.

L'auteur est catégoriquement pour Jacobson qui, à l'inverse de Hjelmslev, souligne que les cas sont avant tout des catégories idiosynchroniques.

Plus loin l'auteur assure que la linguistique structuraliste devrait avant tout tâcher de résoudre le problème de la structure complexe de chaque cas en particulier comme suit:

I. Fixation du champs sémantique.

II. Fixation des quantités sémantiques plus ou moins importantes pour la définition de la structure sémantique des cas.

III. Fixation des foyers de significations et de leur corrélation éventuelle.

Ce n'est qu'après de semblables travaux qui auraient éclairés les rapports sémantico-fonctionnels au sujet d'un cas, que l'on pourrait passer à l'étude de ces mêmes rapports quant à tout le système des cas.

Les structuralistes ne tiennent pas les cas pour des catégories syntaxiques et insistent à ce que leur signification soit considérée d'une manière abstraite, isolément de son contexte. L'auteur, au contraire, trouve que le cas doit être obligatoirement considéré avec son contexte. Il souligne entre autres le fait que, dans la langue, il y a relativement le plus de cas marquant le lieu. Les localistes y voient la preuve de l'exactitude de leur théorie. L'auteur de son côté considère que l'explication du fait se trouve justement dans le rôle du mot dirigeant quant à la fixation des rapports entre les cas. Les verbes par leur signification ne fixent le plus souvent pas l'endroit où se passent l'action ou l'état qu'ils expriment. (On est toujours *couché* quelque part mais,

d'après la signification du verbe en lui-même „*ležati*”, nous ne savons pas si l'on est couché *dans, sur, sous* ou *à côté de quelque chose*. Rares sont les verbes tels que: *entrer „ući*” par exemple, qui par sa signification propre indique qu'il s'agit d'un endroit à l'intérieur d'un autre.) De là la découverte morphologique des rapports de lieu justement, qui sont les plus difficiles à comprendre s'ils ne sont mis en évidence, et qu'il faut spécialement marquer.

Il faut reconnaître aux structuralistes tout le grand apport qu'ils ont fait à la science des cas, mais il faut aussi s'attendre à encore beaucoup de travail et de discussions dans l'avenir pour aboutir à des résultats plus précis et plus décisifs.